

ХРИСТИЯНСЬКІ ВИДАННЯ ДЛЯ ДІТЕЙ В УКРАЇНІ (1917 - 1929)

Українська книга для дітей зазначеного періоду й досі залишається мало дослідженою ланкою вітчизняного книгознавства. [1] Подекуди вона фактично виключена з наукового обігу. Зокрема й у царині релігієзнавчих студій. А саме тут означається ціла низка багатообіцяючих напрямків наукового пошуку. Як-то:

- побутування в Україні релігійної підручкової літератури для загальноосвітніх шкіл (історично-зумовлені методичні та культові вимоги до них, мова та вид видання);

- співіснування впродовж означеного періоду релігійної та атеїстичної книги для дітей в Україні (джерела надходження, вид та мова видання, тиражі);

- роль так званої популярної релігійної книжки для дітей в тогочасному колі дитячого читання (дискусії навколо цього виду видань, джерела надходжень, сфера побутування, мова);

- віднесення сучасної християнської книги для дітей до української чи західно-європейської традиції видань такого типу тощо.

Найбільші труднощі при опрацюванні зазначених питань викликає фактична відсутність впорядкованої бібліографії. З них частково при цьому можна скористатися тогочасними довідниками, архівом Книжкової Палати України, даними ряду часописів. [2] Лише зауважимо на тому, що якщо в Росії з середини 20-х років ХХ ст. розгортається активна пропагандиська компанія проти духовної освіти в школі, то в Україні книжки, пройняті християнською ідеєю (зокрема, "Нариси педагогічної психології" М.М.Рубінштейна, казки С.Лагерльофа та Г.Х.Андерсена, ряд читанок з вміщеними в них текстами молитов і псалмів тощо) не вилучаються з кола дитячого читання. Відбувається це водночас з розгорнутою дискусією щодо проблем рідномовного підручника з християнських дисциплін для школи, розпочатій ще 1917 року на сторінках часопису "Книгар". Висловлені тоді думки й нині дивують своєю актуальністю та глибиною.

Так П.Синицький, рецензуючи книгу С.Лагерльофа "Три оповідання про Христа", не лише відзначає охайність видання, доречність дібраних видавцями ілюстрацій, а й полемізує з матеріалістами всіх мастей, котрі відкидали потребу в ду-

ховній художній дитячій літературі. "Нехай кричать проти цієї книжечки ригористи всіх напрямків егоїстичних течій соціальної філософії, доводячи докази непотреби такої літератури, що м'ячить серце людини, викликає напівсентиментальне почуття, що проповідує "стару, непотрібну мораль",- зауважує він,- але їх крик буде безсилим зойком, бо слово правди і любові знайде завжди дорогу до душі маленького читача, на якого числить ця книжка". [3]

Активну участь у дискусії навколо української християнської книжки для дітей брав й священник О.Ходзицький. За його рецензіями проглядається одухотворене лице мудрого й водночас іронічного патріота-християнина. Так у рецензії на книжку "Життя Ісуса Христа". [4] він задається питанням: яким же має бути підручник новозавітної історії? "По нашому переконанню священно-історичні події в школі потрібно трактувати так, щоб допомогти учневі закласти тривкі підвалини філософсько-етичного християнського світогляду. Елементи філософські для світогляду містяться переважно в історії старозавітній, етичні - в новозавітній. Головну роллю в виконанні цієї дуже поважної справи відіграє підручник, яко матеріальне знаряддя." - зауважує О.Ходзицький і тут же вступає у полеміку з О.Білоусенком, котрий у передмові до названої книги твердив, що вона "має викласти євангельську історію словами самого Євангелія,що переказ власними словами євангельських подій та євангельської науки убиває дух євангельського оповідання і позбавляє його безпосереднього враження біблійної простоти та навіть ясности, через що, між іншим, в середніх школах визнано найбільш відповідним новозавітню історію виучувати по самому Євангелію".

Рецензент, посилаючись на авторитет П.Юркевича, відзначає:"Загальність, схематичність та систематичність - це ті головні вимоги від підручника, що сприяють навчанню людини за найкоротший час чомусь невідомому та розгортають духову самодіяльність та самостійність учня. ...Виучити всього Євангелія в школі не можна та й не треба. Школа повинна показати учневі, чого шукати в Євангелії і як знайти потрібне в Євангелії. Перед нас постає система науки Христової і Сам Христос, яко Божественний Вчитель, і яко ідеальне втілення своєї науки. Отже, звідсіля новозавітня історія обов'язково повинна бути систематичною і складатися з двох частин: в першій повинно бути найяскравіше намальовано лице Христа - богочоловіка в його житті, а в другій повинна

бути подана сама наука Христова, зложена систематично, роздільно та коротко без зайвих подробиць."

Рецензуючи "Молитовничок щоденних молитов. Для любих діток українською мовою ..." [5], О.Ходзицький викладає цілу низку положень, котрі й донині не втратили своєї вартості. Зокрема він нагадує громаді про надзвичайну роль молитви у її духовному житті, скептично зауважуючи при цьому, що фахова комісія, яка уклала програму викладання Закону Божого у школі, вилучила з неї навчання молитви! Обгрутовуючи значимість для подальшої долі українського народу вміння його дітей молитися, він звертається до прикладів з поезії (А.Кримський), філософії (С.Булгаков), ставить за зразок від супротивного стан сучасного йому покоління: "Наші сучасники, виховані на науково позитивістським ґрунті, не почували за часів "мирного та безм'ятежного життя" потреби в молитві, цебто в чудодійній охороні та керуванні життям; а коли загримів грім народного катаклізму, коли захитались не тільки земля, а й небо, а кращі та найвищі вартості людської культури знищувалися руками дикунів, - немала кількість "позитивістів" звернулася до молитви, до чуда, бо справді, тільки чудом можна було спасти себе і вселюдські вартості від безглуздої загибелі". Священик-рецензент нагадує, що в недалекому минулому "навчання молитов вважалося за річ необхідну людині з самого малку. Це було навчання дитини релігійній мові і починалося воно разом з навчанням мові взагалі", бо "молитва - людська конституція".

З ось такими високими мірками підходить О.Ходзицький до "Молитовничка", котрий мав потрапити до дитячих рук. А він при цьому гірко розчаровується. Адже, попри всі інші вади (неохайний друк, поганий папір), ця книжечка була позбавлена найголовнішого - ґрунтовних роз'яснень сутності відібраних молитов та вказівок на те, після яких саме старо- та новозавітніх текстів їх слід вивчати. "Тимто й не відчуваємо ми сили молитви, що змалечку навчаємось незрозумілим словам молитов, а не засвоюємо їх глибокого змісту, їх чудових пахощів!.. І потім цілий вік свій повторюємо ті ж самі слова, цілий вік сидимо щодо умілості молитись все в тій же першій групі початкової школи, не виявляючи жодного розвитку молитовного, жодної творчості молитовної", - гірко констатує отець Олександр.

У рецензії на "Коротенький Молитовник" та "Великі Свята Церковні" [6] він вкотре наголошує на тому, що "текст церковних молитов у шкільних молитовниках слід подавати

українською вимовою та обов'язково з поясненням".

Ці зауваження сучасно і глибоко прочитуються нині, коли серед наших дітей ширяться далекі українській ментальності культури, коли, в хвилю соціального катаклізму, а також в пошуках духовного пристанища, люди потрапляють до пастки екзотичних, але далеких від їхньої сутності, релігій. Чи не прирівнюємо ми Христа до Геракла, видаючи в одній серії "Міфи народів світу" та "Біблію для наймолодших"? Чи не втрачаємо в духовному розвої нації, віддавши на відкуп кооператорів духовні видання для дітей?!

Гадаю, що на завершення слід згадати імена й інших учасників дискусії, про яку йшлося (С.Томашівський, В.По-точний, В.Хоменко тощо) та відзначити, що частина з авторів релігійних книжок для дітей (зокрема О.Білоусенко) водночас плідно працювали на ниві власне дитячої літератури, були знані в педагогічній громаді.

Як бачимо, у 20-х роках нашого століття в Україні значна увага приділялася долі духовної книжки для дітей: її рецензували, друкували, виносили на громадський суд. А хто нині переймається цим питанням? Хто редагує і видає десятки найрізноманітніших "Біблій для наймолодших", "Оповідань з життя Христа", "Молитовничків для українських діток" та ін., що запрудили нині книжкові розкладки, та шкільні бібліотеки?!

Мимоволі згадується гірке зізнання отця О.Ход-зицького: "Але ж з яким трудом народжуються культурні засоби релігійно-церковного виховання народу в нас на Україні!"

П Р И М І Т К И

1. Існує лише одна праця, присвячена безпосередньо цій темі: Наумова М.А. Дитяча книга на Україні. (1917 - 1929 рр.). Питання видання. - Автореф. дис. на здобуття звання канд. істор. наук. - Львів, - 1974.
2. Антирелігійна література. Показчик для сільських та робітничих бібліотек, антирелігійних гуртків, осередків безбожників та самоосвіти. Упорядкували К.Ольченко та А.Шагара. - Держвидав УСР. - 1929; Глан Я. Антирелигиозная литература за 12 лет (1917 - 1929). Аннотированный систематический указатель книг, брошюр и журнальных статей по вопросам религии и антирелигиозной пропаганды. - М., Безбожник. - 1930; Літопис українського письменства // Книгар. - К.-Х.,-1959.
3. Літопис українського письменства // Книгар. - 1918. - Ч.8. - С.529-530.
4. Там само. - С.542-544.
5. Там само. - Ч.12-13. - С.783-787.
6. Там само. - Ч.9. - С.787-789.